

КОЛЛЕЖЛАРИ ЎҚУВЧИЛАРИ УЧУН
ЎҚУВ АДАБИЁТИ

**Т. Ю. УМАРОВА И. А. ҚАЮМОВА
М. Қ. ИБРАГИМОВА**

ҲАМШИРАЛИК ИШИ

“АБУ АЛИ ИБН СИНО”

ОЛИЙ МАЪЛУМОТЛИ ҲАМШИРАЛАР ВА ТИББИЁТ КОЛЛЕЖЛАРИ
ТАЛАБАЛАРИ УЧУН ЎҚУВ ДАРСЛИГИ

**Т.Ю.Умарова, И.А.Қаюмова,
М.Қ.Ибрагимова**

Ҳамширалик иши

*Ўзбекистон Республикаси Олий ва Ўрта махсус таълим вазирлиги,
Ўрта махсус касб-ҳунар таълими маркази томонидан олий
маълумотли ҳамширалар ва тиббиёт коллежлари учун дарслик
сифатида тавсия этилган.*

Тошкент
Абу Али ибн Сино номидаги тиббиёт нашриёти
2003

Муаллифлар — т.ф.н Т.Ю.Умарова, И.А.Қаюмова, М.Қ.Ибрагимова
Тақризчилар — I Тошкент тиббиёт институти умумий амалиёт врач-
лари тайёрлаш кафедраси доценти т.ф.н. Н.А.Ах-
медова.
Ўз.Р. Соғлиқни сақлаш вазирлиги Ўқув-услуг идо-
раси директори муовини т.ф.н. И.М.Турсунова.

Олий маълумотли ҳамширалар ва тиббиёт коллежлари талабалари учун мўлжал-
ланган ушбу ўқув дарслиги тиббиёт ҳамширасининг бугунги кунда аҳолининг турли
гуруҳларига кўрсатадиган тиббий хизмати, унинг клиник тиббиёт соҳасидаги кас-
бий амалий фаолияти ва уни бажариш асосларини ўз ичига олган. Дарсликда
ҳамширанинг асосий касбий фаолияти, унинг одамларга кўрсатадиган тиббий ёр-
дамини, Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилотининг ҳамширалик иши бўйича тавси-
яларини ҳисобга олган ҳолда, аниқ ўқитиладиган клиник фанлар — педиатрия,
терапия, жарроҳлик, акушерлик ва гериятрияда ҳамширалик жараёнини қўллаш
муаммоларини имкон даражасида ёритишга ҳаракат қилинган.

У 4108010000-33
М 354(04)-2003 — қатъий буюртма 2003

ISBN 978-99-53-09677-4

© Абу Али ибн Сино номидаги
тиббиёт нашриёти, 2003 й.

МУҚАДДИМА

Республикамиз истиқлол туфайли миллий мустақилликка эришгандан сўнг жаҳон ҳамжамиятининг тенг ҳуқуқли аъзоси сифатида оламга танилди. Республикамизнинг тиббиёт тизими бозор иқтисодиёти шароитида ўз ўрнини топиб, шу билан бирга аҳолига сифатли тез тиббий ёрдам кўрсатиш, соф инсонпарварлик сиёсати замирида иш юритиши замон тақозосидир. Республикамиз мустақилликка эришгач, Соғлиқни сақлаш тизимида ҳам жуда катта ўзгаришлар рўй бера бошлади. Соғлиқни сақлаш тизимининг эски модели асосан стационар хизматини кенгайтириш ва тараққий эттиришдан иборат бўлиб, касалхоналарда ўринлар сонини кўпайтириш асосий мақсадлардан эди. Бунда дастлабки тиббий санитария бўғинига кўшимча тармоқ сифатида қаралиб, ундан тўлалигича фойдаланилмаган, ҳар бир регионга хос бўлган шароитлар эса эътиборга олинмаган.

Қишлоқ врачлик пунктлари, поликлиника — амбулатория мақомини ўзгартириш, кундузги ва оилавий шифохоналар хизматини йўлга қўйиш, СКАЛ (махсус малакали амбулатория хизмати) ва шошилинч ёрдам марказлари ишини ривожлантириш республикадаги тиббий ислохотларнинг асосини ташкил қилади. Аҳолига тиббий ёрдам кўрсатишни тубдан ўзгартириш, саломатликни тиклаш санитария-профилактика ишлар кўламини кенгайтириш, хориждаги мавжуд илғор тажрибаларни кенг ўрганиш даври келди. Ҳукуматимиз ана шу муҳим давр талабидан келиб чиққан ҳолда замоннинг юксак талабларига жавоб бера оладиган, кенг тафаккурга, чуқур билимга эга бўлган мутахассисларнинг янги авлодини тарбиялаб етиштиришни долзарб масалалардан бири деб ҳисобламоқда. Шу мақсадда Олий Мажлис томонидан қабул қилинган «Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури», «Таълим тўғрисидаги Қонун»лар фикримизнинг исботидир. Аҳоли соғлиғини сақлаш борасидаги муаммоларни ижобий ҳал этишда ҳамшира хизматини тубдан ўзгартириш заруратга айланмоқда. Соғлиқни сақлаш тизими учун тайёрланадиган кадрларнинг салоҳиятини яхшилаш мақсадида халқимизнинг ўзига хос демографияси, касаллик кўрсаткич-

лари, моддий ва маънавий бойликларини назарда тутиш муҳимдир. Шунингдек ривожланган мамлакатларнинг соғлиқни сақлаш тизими ҳамширалик иши вазифаларига аҳоли соғлиғини сақлаш, касалликларнинг олдини олиш, беморлар парвариши, аҳолига соғлом турмуш тарзи бўйича йўлланмалар бериш, уларнинг турли гуруҳлари билан алоҳида иш олиб бориш, ҳамшира ташхисини қўйиш ва ҳамширалик ишида қўлланиладиган ҳужжатлар юритиш ва бошқалар қиради.

Республикамизда биринчи марта чоп этилаётган ушбу китоб касбга йўналтириш асосларини ўзида мужассамлаштириб, беморлар парваришининг назарий асосларини, замонавий муолажа бажариш техникаси қоидаларини, терапия, педиатрия, жарроҳлик, акушерлик ва геникология, паллиатив медицина, гериатрия ва оилавий медицинада ҳамширалик ишининг XXI асрдаги истиқболли муаммоларига бағишланди.

Дарслик асосан аъзолар тизими яъни нафас, ҳазм аъзолари, юрак ва қон томирлар, эндокрин, нерв, гепатолиенал ва бошқа аъзолар асосида тузилган.

Қайд этилган аъзолар касалликлари уч авлод: болалик, катта ёшдагилар ва кексалик даврини ўз ичига қамраб олган бўлиб, улар кўرғазмали ҳолда ёритилган. Бу китобнинг ўзига хослигини яна бир қарра таъкидлайди. Дарсликда йўл қўйилган хато ва камчиликлар бўйича фикр ва мулоҳазаларни муаллифлар миннатдорчилик билан қабул қиладилар.

Муаллифлар.

КИРИШ

Ҳамширалик иши тушунчаси бу биринчи навбатда давлатнинг иқтисодий, (социал) ижтимоий ва географик жойлашуви билан боғлиқ мавжуд соғлиқни сақлаш тизими ва унинг ривожланиш даражасига нисбатан функционал мажбуриятлари аниқ белгиланган ҳамшираларнинг, тиббиёт ходимлари ва жамоанинг ҳамширалик ишига муносабати ва инсон шахсий дунёқарашларининг йиғиндисидир. 1980 йилларда ЖССТ уюшмасининг экспертлари «Ҳамширалик иши» тушунчасига қуйидагича таъриф беришган: «Ҳамширалик иши бу инсонлар ўртасидаги муносабатнинг амалиётидир, тиббий ҳамшира эса, ҳар бир беморни индивидуал шахс сифатида ўрганиб, касаллик туфайли уларда юзага келган эҳтиёжларни аниқлай билиши лозим».

Афсонавий Флоренс Найтингейл 1859 йили ўзининг машҳур «Беморлар парвариши тўғрисидаги ёзувлар» китобида ҳамширалар ишини қуйидагича таърифлаган: «Ҳамширалик иши — беморни қуршаб турган муҳитни, унинг соғайиши йўлида қўллаш учун йўналтирилган ҳаракатдир».

Флоренс Найтингейл ўз фикрини давом эттириб шундай дейди: — Ҳамширанинг вазифаси беморга шундай шароит яратиб беришдан иборатки, бунда табиат ўзининг даволовчи қудратини намойён қилсин.

Врачнинг амалий фаолияти, даволаш иши, барча билим ва ҳаракатлари маълум бир беморнинг аниқ бир касаллигини даволашга қаратилган бўлади. Ҳамширалик иши касалликдан кўра кўпроқ бемор одамга ёки одамлар гуруҳига, яъни оилага, жамоага қаратилган бўлиб, инсонлар, уларнинг оилалари, умуман аҳоли соғлиғи билан боғлиқ бўлган муаммо ва эҳтиёжларни ҳал қилишга йўналтирилганлиги билан врачлик фаолиятидан фарқ қилади.

Ҳамширалик иши мустақил йўналишга эга бўлиб, даволаш иши билан бир қатордан жой олишга ҳақлидир. Бу эса ўз навбатида тиббиёт ҳамшираси вазифалар доирасини кенгайтириб, уни врач берган топшириқларнинг оддий ижрочиси мақомидан кўра юқорироқ поғонага кўтаради.

Бугунги кун ҳамширасига қуйидаги мажбуриятлар юклатилган:

1. Беморлар парвариши.
2. Касалликларнинг олдини олиш.
3. Соғлиқни сақлаш.
4. Беморларни оёққа турғазуш ва реабилитация масалалари.

Ҳамширанинг кучли ташкилотчи, менеджер, педагог ва психолог бўлиши замон талабидир. Замонавий ҳамшира мезонларига мос келиш учун ҳамшира саломатлик меъёрини ва беморлар парвариши асосларини билиб қолмасдан, балки беморларнинг руҳий ҳолатини ҳам баҳолай билиш зарур.

Ҳамшира касаллик симптоми ва синдромларини, касалликка олиб келувчи омилларни эмас, балки ҳар бир бемор учун алоҳида:

— индивидуал парваришнинг комплекс дастурини ишлаб чиқиши;

— албатта врач маслаҳатига асосланиши;

— ҳамширалик кузатувини ташкил этиши;

— беморга ижтимоий ва психологик ёрдам кўрсатишни ташкиллаштиришни режалаштириши лозим.

Бугунги кунда ҳамширалик ишининг асосий мақсадлари:

— Аҳолига ва даволаш-профилактика муассасалари раҳбарларига ҳамширалик ишининг ҳозирги даврда долзарблиги ва устувор йўналишга эга эканлигини тушунтириш;

— ҳамширанинг профессионал мажбуриятларини кенгайтириш йўли билан унинг имкониятларини ўстириш ва ундан унумли фойдаланиш, аҳолининг ҳамшира хизматига бўлган эҳтиёжларини тўла қондириш;

— юқори савияли тиббиёт ҳамшираларини, ҳамширалик иши менежерларини ҳамда ўрта ва олий маълумотли ҳамшираларни тайёрлаш учун ўқув жараёнини таъминлаш ва ўтказиш;

— тиббиёт ҳамшираларида ўзига хос фикр юритишни шакллантиришдан;

Ҳамширалик ишининг вазифалари эса:

— ходимлар билан ишлаш бўйича бошқарув ва ташкилотчилик ишларини кенгайтириш ва ривожлантириш;

— аҳолига тиббий хизмат кўрсатиш жараёнида соғлиқни сақлаш ва бошқа ташкилотлар фаолиятини уйғунлаштириш;

— тиббиёт ходимларининг малака ва касбий маҳоратини ошириш бўйича ишлар олиб бориш;

— ҳамширалик иши бўйича янги технологияларни ишлаб чиқиш ва амалда татбиқ этиш;

— ҳамширалик иши бўйича маслаҳат ишларини амалга ошириш;

— ҳамшираларни замонавий тиббий ахборот билан таъминлаш;

— профилактика, санитария-тарғибот ишларини олиб бориш;

— ҳамширалик иши соҳаси бўйича илмий изланишлар олиб бориш;

— ҳамширалик ишини яхшилаш бўйича сифат мезонларини ишлаб чиқиш ва уни амалда қўллаш ва блардан иборат.

Ҳозирги даврда мамлакатимизда тиббиёт ҳамшираларини тайёрлаш ва уларни ихтисослаштириш борасида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1998 йилда чиқарган Фармони асосида Ўзбекистон Республикаси соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш бўйича Давлат дастури қабул қилинди. Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилишнинг асосий вазифаларидан бири, аҳолини кафолатланган ва сифатли бирламчи тиббий-санитария ёрдами билан таъминлаш ҳамда аҳолига тез тиббий ёрдам кўрсатиш тизимини мустақамлаш ва такомиллаштиришдан иборатдир. Аҳолига биринчи тиббий-санитария ёрдами ва тез тиббий ёрдам кўрсатишни ислоҳ қилиш ўз навбатида ҳамширалик ишини такомиллаштиришда ҳам ўзгаришлар киритилишини тақозо этади.

Бирламчи тиббий-санитария ёрдами (БТСЁ) — қуйидаги асосий вазифаларни бажаришни ўз ичига олади:

— саломатликни ҳимоя қилиш муаммолари ва уларни ҳал этиш йўллари тушунтириш;

— оқилона овқатланиш ва тоза ичимлик суви билан таъминлашга эришиш;

— оналик ва болаликни ҳимоя қилиш, оилани режалаштириш;

— эндемик касалликларнинг олдини олиш ва уларга қарши курашиш;

— асосий юқумли касалликларга қарши вакцинация қилиш;

— кенг тарқалган касалликларнинг олдини олиш, асосий зарур воситалар билан таъминлаш ва бошқалар.

Бу вазифаларни бажаришда тиббиёт ҳамширасига асосий ўрин ажратилган.

Ҳозирги пайтда Жаҳон ҳамширалик амалиётида 31 та дан ортиқ парвариш моделлари мавжуд бўлиб, улар қуйидагилардан иборат: беморни аниқлаш, бемор муаммоларининг манбалари, ҳамширанинг ўрни, вазифаси, ҳамширалик аралашуви, унинг йўналишлари, кутилган натижа ва бошқалар. Юқорида айтиб ўтилган 31 та моделлар ичидан энг кўп тарқалгани эволюцион — мослашув (Канада ҳамширалик Ассоциацияси), қўшимча — тўлдирувчи (В. Хендерсон), бемор хулқ-атвори тизими (Джонсон), мослашув модели (К. Рай) ва ўзини-ўзи парвариш қилишдаги камчиликлар (Д. Орэм) моделлари шулар жумласидандир.

Ҳамширалик ишини янада ривожлантириш мақсадида 1997 йили Республикада биринчи ўрта тиббиёт ходимлари ва фармацевтлари Ассоциацияси тузилди ва Низоми тасдиқланди.

Ассоциациянинг асосий мақсади халқ саломатлигини муҳофаза қилиш борасида ўрта тиббиёт ходимларини бирлаштириб, тажриба алмашиш учун хорижий мамлакатларга юбориш, уларнинг тиббий билим ва малакаларини оширишга қўмаклашиш, тиббий амалиётни кенг кўламда йўлга қўйиш, ҳамширалик ишини ривожлантириш, тиббий таълим тизимини ислоҳ қилишга ҳисса қўшишдир.

Ассоциациянинг асосий вазифаларидан яна бири соғлиқни сақлаш соҳасида халқаро муносабатларни кенгайтириш, хусусий шаклда ёки жамоатчилик асосида тузилган ташкилотлар, давлат органлари, бирлашма ва корхоналар билан ҳамкорлик қилиш, тиббиётнинг турли йўналишларида илмий, маданий ва ижтимоий алоқалар ўрнатишдир.

Ўзбекистонда 1999 йил январ ойида ўрта тиббиёт ходимлари ва фармацевтлари Ассоциацияси қошида медицина ҳамшираларининг мувофиқлаштирилган уюшмаси ташкил этилди.

I боб

ҲАМШИРАЛИК ИШИ ТАРИХИ

ҚАДИМГИ ШАРҚ ВА ЎРТА ОСИЁ ТАБОБАТИ

Ўрта Осие халқларининг дастлабки ахлоқий ва маънавий дунё-қарашлари, умуминсоний, миллий маънавий қадриятларнинг пайдо бўлишида қадимий «Авесто» китоби асосий қомусий асар вазифасини ўтаган. Унда исломгача бўлган даврда инсонлар ёвуз руҳлардан — хасталиклардан халос бўлишда яхшиликнинг ғалабасига ишониш (даво топиш) ҳақидаги қарашлар: яъни тиббиёт соҳасидаги дастлабки фалсафий қарашлар ўз аксини топган.

«Авесто» нинг XVII қисмида соч ва тирноқларни олиш ҳақида кўрсатма берилган. Жумладан, олинган соч ва тирноқларни турар жойлардан 10, оловдан 20, 30 қадам узоққа кўмиб ташлаш тавсия қилинади. Бу тавсия ҳозирги кунда ҳам сақланиб қолган. Уларни билиш ва риоя этиш ҳар биримиз учун фойдалидир.

Қадимий китобда шунингдек, табиатнинг софлиги яъни экологиянинг бузилишига қарши курашиш зарурлиги ҳам таъкидланади. Ҳозирги кунда экологиянинг бузилиши натижасида кўплаб касалликларнинг юзага келиши бу фикрнинг тўғрилигини тасдиқламақда.

Зардуштийлар таълимотида соғлом тан орқали соғ фикрга эга бўлиш мумкин деган ғоя илгари сурилади. «Ёвуз руҳларни (хасталиклар сабабини) енгиб, уларни бўлажак она вужудидан узоқлаштириш, боланинг соғ-саломат дунёга келишини таъминлаш мақсадида махсус доя аёллар зурриётларни ҳимоя қилувчи маъбудага сиғинганлар (Авестода Висё — уруғ, насл илоҳи). Ёш онанинг кўз ёришига етти кун қолганида сув бўйига (канал, қудуқ, дарё), ўчоқ бошига бориши, сигир соғиши, хамир қилиши таъқиқланади. Унинг рўзгор ишларига аралашини мумкин эмас дейилган. Тугилган бола учун эса қирқ кун чилла сақлаганлар. Кўҳна даврлардан буён мавжуд бундай расм-русумлар авлодни вояга етказишда онани асраб-авайлаш, халқ, миллат, қолаверса-жамият учун муҳим аҳамиятга эгадир.

«Авесто» китобининг қутлуғ юбилеи арафасида Ўзбекистонда 2001 йилнинг — «Оналар ва болалар йили» деб эълон қилиниши ҳам ўзига хос бир рамзийликдир.

Bu tanishuv parchasidir. Asarning to'liq versiyasi
<https://kitobxon.com/oz/asar/2746> saytida.

Бу танишув парчасидир. Асарнинг тўлиқ версияси
<https://kitobxon.com/uz/asar/2746> сайтида.

Это был ознакомительный отрывок. Полную версию можно
найти на сайте <https://kitobxon.com/ru/asar/2746>